

Iszlám és térítés keresztyén szempontból átgondolva

Németh Pál

A hit kérdése a keresztyénségben

A keresztyén teológia a vallási hitet két szempontból törekszik megérteni. Egyrészt a hit tárgya felől. Ekkor a kérdés így hangzik: „Mit hiszek?” vagy: „Miben hiszek?” Így fejezi ki ezt a teológiai szaknyelv latinul: *fides quae* (creditur). A hit tárgyát tekintve természetesnek tartjuk, hogy a vallások feltűnő mértékben különböznek egymástól. A vallások történetének és jelenségvilágának összehasonlító vizsgálata ezt a sokszínűséget kutatja, ezt igyekszik feltárni, rendszerezni és megérteni.

Másfelől szemügyre vehetjük a hitet a hit alanya szemszögéből is. Ilyenkor a hit aktusáról beszélünk, arról a lelki tevékenységről, amellyel a hívő ember hisz: *fides qua* (creditur). Először azt gondolnánk, hogy itt lényegében egyezés mutatkozik a vallások között. De ha komolyabban megvizsgáljuk a kérdést a keresztyénség és az iszlám viszonylatában, úgy találjuk, itt is lényegyet érintő különbség van.

A keresztyén felfogás arra tanít minket, hogy a hit Isten ajándéka: „szívbeli bizodalom, melyet a Szentlélek az evangélium által gerjeszt bennem” (Heidelbergi káté, 21. kérdés).¹ Tehát az Isten Lelke a létrehozója (*causa efficiens*) a hitnek. Így magasztalja az egyik templomi ének Isten Szentlelkét: „Te vagy a hitnek mind szerzője, / mind elvégezője, / Te gyújtasz szívünkben világot, / forró buzgóságot”. (377. ének 2. verse).² És mivel a hitnek *szerzője és elvégezője* a Szentlélek Isten, aki hatalmasabb annál, hogy emberi módon „tetten érhetnénk”, akár önmagunkban is, mert *nem tudjuk, honnan jön és hová megy* (vö. J 3,8), ezért a hit is, amelyet munkál, mindig őriz valamit az emberileg meg nem érthetőből, az értelemmel fel nem foghatóból. Ez az oka annak, hogy amikor hiszek, mindig tudatában kell lennem annak, hogy az emberileg lehetetlent teszem. A hit útja tehát az az út, amely emberileg nem választható. Csak azért járhatunk rajta, mert Isten kiválasztott minket erre az útra. A hit útja nem a legjobb emberi számításaink szerint kiszemelt út, hanem inkább az emberileg választható ellenére lett az Istentől rendelt utunk. A keresztyén ember szüntelen könyörgése ez: „Adj Lelkedből erőt, hogy értsem és szeressem / elrendelt utamat...” (512. ének 2. verse)³

¹ VICTOR János (ford.): „A Heidelbergi káté”, in *Hitvallásaink. A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai* I. Budapest 1954. 43–78. 47.

² RÉVÉSZ Imre (szerk.): *Énekeskönyv — magyar reformátusok használatára — próbakiadás*. Budapest 1948.

³ Uo. 624.

Ez az oka annak, hogy a keresztyén gondolkodás — már a kezdeteknél — arra kényszerült, hogy valami módon kifejezésre juttassa, megfogalmazza a hitnek ezt az „emberileg lehetetlen” voltát. Így vált híressé a Tertullianusnak tulajdonított mondás: *Credo quia absurdum* — „Hiszem, mert képtelenség”. Ennek a mondatnak a mélyszerkezetében az a megszívlelendő igazság szólal meg, hogy amikor hiszek, az emberi lehetőségeimet meghaladóra, az emberileg lehetetlenre, valami „abszurd”, képtelen dologra vállalkozom. Keresztyén hitünk legnagyobb akadálya éppen emberi mivoltunk valósága a maga lehetőségeivel és korlátaival. Mert embervoltunk a hittel szemben mindig újra megteremti a „botránkozás” (vö. 1K 1,23)⁴ lehetőségét.

Jóllehet Tertullianus műveiben ezt a mondatot (*Credo quia absurdum*) így sehol sem találjuk, az alapgondolat mégis szerepel a doketisták ellen írt művében (*de carne Christi/Krisztus testéről* V. 4):

Keresztre volt feszítve Isten Fia? Nem szégyellem, mert szégyenletes. És halott volt Isten Fia? Hihető, hiszen képtelenség. És az eltemetett feltámadt? Biztos, mert lehetetlenség.⁵

Figyelemre méltó, hogy itt az apostoli hitvallás egyes tételeit veszi sorra, és ily módon jeleníti meg az igazán és joggal neki tulajdonított gondolatot: *Hiszem, mert képtelenség*. A hitet nem támogatja semmi, ami emberi lehetőségként adatott volna. A hit tehát nem más, mint Isten Lelkének erejével való győzelem az emberi lehetőség, a botránkozás felett: „Boldog, aki énbennem meg nem botránkozik.” (Mt 11,6)⁶

Søren Kierkegaard, a XIX. század legnagyobb keresztyén gondolkodója, külön művet szentel a keresztyén hit elemzésének, megértésének. A *Félelem és rettegés* című nagyszabású filozófiai esszéjében hangsúlyozza a hit kitüntetett fontosságát. „Senkinek sincs azonban joga elhíttetni másokkal, hogy a hit valami jelentéktelen vagy könnyű dolog, mert a hitnél semmi sem nagyobb és súlyosabb.” Szerinte a hit lényegét kifejező mozdulat, hogy az ember „az abszurditás szakadékaiba” veti magát, „felismeri a lehetetlent, és ugyanabban a pillanatban hisz az abszurdban”, ezért „a hit nem a szív közvetlen hajlama, hanem a létezés paradoxona”.⁷

A hit kérdése az iszlámban

Az iszlám vallásban a hit aktusa gyökeresen különbözik attól, amit a keresztyénségben hiten értünk. Az iszlámban ugyanis a hit első renden ismeret és belátás kérdése.

⁴ Vulgata: *scandalum*; Theodorus Beza: *offendiculum*.

⁵ *Crucifixus est Dei Filius; non pudet, quia pudendum est. Et mortuus est Dei Filius; credibile est, quia ineptum est. Et sepultus resurrexit; certum est, quia impossibile.* VANYÓ László (szerk.): *Tertullianus művei*. Budapest 1986. 777. Vö. Friedrich LOOFS: *Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte*. Tübingen 1959⁶. 118.

⁶ Vulgata: *et beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me*; Theodorus Beza: *et beatus est qui non fuerit offensus in me*.

⁷ Søren KIERKEGAARD (ford. Rácz Péter.): *Félelem és reszketés*. Európa Könyvkiadó, Budapest 1986. 53, 77, 78.

A teremtett világ, benne az Isten hatalmának félreismerhetetlen jeleivel; az emberi értelem, amely képes ezeknek a jeleknek az „elolvasására” és megértésére; aztán a társadalom Istentől adott törvények szerinti rendje, melyben az emberi viszonyokban megjelenő isteni bölcsesség szemlélhető és értelemmel követhető; ez mind együtt a hitet támogatja, s a hit mellett tanúskodik. Az iszlám szerint a hitben nincs semmi, ami embervoltunk alapvető hajlamaival ellenkezne, sőt a hitben és a hit által képes csak az ember a maga teremtésbeli, természetes adottságait (arabul: *fiṭra*) tökéletességre vinni. Mohamednek tulajdonított mondás szerint:

Minden újszülött természetes hajlammal jön a világra. A szülei azok, akik zsidóvá, kereszténnyé vagy mágussá teszik. Mint ahogy az állattól is természetes épségű utód származik. Láttál-e már olyat, hogy egy állat mesterségesen megcsónkított orral szülessen?⁸

Ezért az iszlám teológiai gondolkodása (arabul: *kalám*) — ha beszélhetünk egyáltalán ilyenről ugyanabban az értelemben, ahogy a kereszténységen belül beszélünk — arra törekszik, hogy eloszlasson minden kétséget, eleve megszüntesse még a lehetőségét is annak, hogy a hitben valaki a képtelenségnek, az abszurditásnak, a paradoxonnak bármely vonását felfedezhesse.

Ebből a hitfogalomból érthető aztán minden olyan tagadás, amely a muzulmánoknál Krisztus személyére, keresztthalálára, eltemetésére és feltámadására, összefoglalva Krisztus váltságművére vonatkozik. Mintha a szájukból vette volna ki Tertullianus a szót, csak ellenkező értelemben: „Keresztre volt feszítve Isten Fia? Nem hiszem, mert szégyenletes. És halott volt Isten Fia? Hihetetlen, hiszen képtelenség. És az eltemetett feltámadt? Nem hiszem, mert lehetetlenség.” Az iszlám tehát tagadása mindannak, ami Pál apostol óta az „evangélium” lényegének számít. A tagadás alapja a „szégyenkezés” és „botránkozás” afelett, ami Krisztussal és Krisztus által történt. Az iszlám az a vallás, amely alapjában és egész rendszerében „szégyelli a Krisztusról szóló örvendetes hírt, az evangéliumot” (vö. R 1,16).

A kereszténységben a hit megelőzi a gondolati reflexiót. Canterbury Anselmus szavaival mondvá: *neque enim quaero intelligere, ut credam, sed credo, ut intelligam* („nem azért törekszem a megértésre, hogy higgyek, hanem azért hiszek, hogy eljuthassak a megértésre”). A keresztény gondolkodás fő mozgatója a „megértésre törekvő hit” (*fides quaerens intellectum*).⁹

⁸ A hat fő hagyománygyűjtemény (*al-kutub asz-szitta*) tartalmazza. Al-Bukhárínál az 1296-os számon szerepel. A „mágus” (arab: *madzsúsz*, plur.) elnevezés az óperzsa nyelvből származik: zarathusztriánust, a perzsa dualizmus hívét, az araboknál egyszerűen „nap- és tűzimádót” jelent.

⁹ DÉR Katalin (ford.): *Canterburyi Szent Anzelm összes művei*. SZIT, Budapest 2007. 86. Vö. LOOFS (5. jz.) 409. *Fides quaerens intellectum* — ezt a címet adta Karl Barth, a XX. század nagy teológusa egyik fontos művének, amelyben a teológiai gondolkodás alapvetését adja Canterbury-i Anzelm *Proslogion* c. művének elemzése alapján: Karl BARTH: *Fides quaerens intellectum*. Zürich 1981.

Az iszlámban a hit értelmi belátásból, megismerésből fakad. Tehát az ismeret és a megértés előtte jár a hitnek. Ezért a hitetlenség lényege szerint mindig *dzsáhibilja*, azaz tudatlanságból fakadó elvakultság, féktelen vadság.¹⁰

A megtérés/áttérés kérdése

A keresztyén ember kétszer születik. Egyszer testileg születik meg, az áteredő büntől (*peccatum originale*) terhelten: „Ímé, én vétekben fogantattam, és bűnben melengedett engem az anyám”. (Ps 50/51,7) Ezért a megtérést újjászületés, *Lélektől születés* (J 3,5–8) követi. A krisztusi ember „új teremtés”, *nova creatura*. „Azért ha valaki Krisztusban van, új teremtés az; a régiek elmúltak, ímé újjá lett minden”. (2K 5,17)

Ezzel szemben az iszlám nem ismeri az eredendő bűn (*peccatum originale*) gondolatát. Ádám bűne és engedetlensége nem öröklődött utódaira, mivel „Ádám magáévá tette a megbánás szavait, melyeket Urától kapott, mire Ő kiengesztelődött iránta” (Korán 2,37). Az iszlám gondolkodásban az ember természetes hajlama (*fitra*) szerint *muszlim* a szó igazi értelmében, és szükségszerűen muszlimmá lesz abban az esetben, ha a társadalmi és kulturális környezet, a szülői nevelés meg nem akadályozza ebben. (Ez a témája Ibn Tufajl filozófiai regényének, melynek magyar címe: *A természetes ember*.¹¹) Ezért amikor valaki megismeri az iszlámot, és megismeri isteni rendeltetését, és „megtér”, valójában nem tesz mást, mint „visszatér” ahhoz az eredeti, teremtésbeli állapothoz, amelyben az Isten kezéből kikerült.

Missziói optimizmus az iszlámban

Egy vallástudományokban jártas muszlim barátom mondta, hogy az iszlám olyan, mint egy jól szabott kabát, jól illik az egészséges lelkű emberre. Az iszlám azért „természetes vallás”, mert megfelel az ember természetének. Az Isten tekintettel volt az emberre, amikor követelményeket állított eléje, és nem terhelte meg jobban, mint amit könnyen elhordozhat. Még az emberek megszólításában is kíméletet tanúsít az iszlám. A hagyomány szerint ezt mondta Mohamed: „Mi, a próféták mindnyájan, azt a parancsot vettük, hogy értelmükhöz mérten szóljunk az emberekhez.”¹²

A muszlimok térítési tevékenységét általában ez a „missziói optimizmus” hatja át. Meg vannak győződve arról, hogy az ő vallásuk az egyetlen „emberre szabott”, az emberi természethez igazodó vallás, Ádámtól kezdve az „utolsó ítélet napjáig”.

¹⁰ Lásd bővebben: NÉMETH Pál: *Az iszlám*. Gondolat Kiadó, Budapest 2010. 28–30.

¹¹ Abú Bakr IBN TUF AJL (ford. Katona Tamás): „A természetes ember (Hajj ibn Jakzán)”, in *Arab filozófia — szöveggyűjtemény* I. Piliscsaba 1997. [Tudományos átírással: Ḥayy ibn Yaḡzān.] A középkori Európában már ismerték Abubacer művét, *Philosophus autodidacticus* címen.

¹² Idézi Abú Hámid AL-GHAZÁLI: „Kedves Fiam! (*Ajjuhál-walad*) — parainézis”, *Confessio* XXXV (2011/4) 110.

Térítés az iszlámon belül

Az iszlám elvileg missziót végez minden olyan területen, melynek lakóit hitetlennek tartja (*takfír*), de nem szabad misszionálni ott, ahol muszlimok (*ahl al-qibla*)¹³ élnek. A szunniták ezt szigorúan betartják, s nem folytatnak missziói tevékenységet tisztán síita lakosságú országokban.

A síiták magatartása négy tekintetben elfogadhatatlan a szunnitáknak:

1. Többségük azt tartja, hogy a szent könyv, a Korán nem teljes. A Korán Isten igéjét tartalmazza, de vannak olyan igék, amelyek nem szerepelnek benne. A jelenleg használatos Korán tehát hiányos (*náqisz*).¹⁴

2. Nem fogadják el a szunnita iszlám által hitelesnek tartott hat nagy tradíciógyűjteményt (*al-kutub asz-szitta*: al-Bukhári, Muszlim, at-Tirmidzi, Abú Dáwúd, Ahmad és Málík).

3. Gyalázzák a Próféta (kor)társait. Áldás helyett átkot mondanak Abú Bakr, Omar, Oszmán nevének említésekor.

4. Térítő propagandájukkal tisztán szunnita területekre is behatolnak, és ott harcoss (polemizáló) és sikeres missziói tevékenységet folytatnak.

Az elmúlt évektől ez utóbbi miatt is egyre fokozódnak a feszültségek a szalafita szunniták és az iráni síiták között.

¹³ Ez a kifejezés az iszlámhoz tartozás minimális követelményét próbálja megfogalmazni. Eszerint muszlimnak számít mindenki, aki Mekka felé (*qibla*) fordulva imádkozik. Ezt jelöli az *ahl al-qibla* (a Mekka irányába fordulva imádkozók összessége) kifejezés.

¹⁴ A síiták meggyőződése szerint a Koránból több szövegrész is elveszett, különösen azok, amelyek Ali-nak és leszármazottainak a kalifai, ill. imámi méltóságra való közvetlen jogosultságát igazolják a szunnita felfogással szemben. A síiták két teljes szúrát emlegetnek (*szúrat al-wilája*, *szúrat an-núrajn*), amelyek eredetileg a Korán részét alkották, de később valamilyen okból kikerültek a Korán fejezetei közül.